

Nieuwsbrief

Vlinderwerkgroep Drenthe 24e jaargang no. 1 - voorjaar 2015

Van de bestuurstafel Minko van der Veen

In meerdere opzichten was 2014 een heel bijzonder jaar. Niet alleen maakten de vlinders er een feest van, op 25 oktober vierden we in Zwiggelte, met velen van jullie, ook ons 25 jarig bestaan als vlinderwerkgroep. De Vlinderwerkgroep Drenthe werd opgericht in 1989. Dat jaar was door De Vlinderstichting uitgeroepen tot Nationaal Vlinderjaar. Het doel was het behoud van de Nederlandse dagvlinderfauna onder de aandacht te brengen van allerlei instanties en particulieren en te komen tot concrete maatregelen ter bescherming van onze dagvlinders. Het Nationaal Vlinderjaar 1989 is voor velen een stimulans geweest om extra aandacht aan dagvlinders te besteden.

In Zwiggelte is in een aantal lezingen stilgestaan bij het wel en wee van de dag- en nachtvlinders in Drenthe en is de Drentse situatie vergeleken met de landelijke.

Sprekers uit onze eigen werkgroep en van de Vlinderstichting verzorgden de presentaties. De dag werd geopend door de Drentse gedeputeerde Rein Munniksma die vooral de rol van de vrijwilliger bij het monitoren onderstreepte en er zijn waardering over uitsprak.

Mede door het merendeels prima vlinderweer werd 2014 ook wat vlinders betreft een feest. De start van het vlinderseizoen was in elk geval ronduit goed. Heel bijzonder was de invasie van de Oostelijke vos, een echte nieuwkomer in Nederland. In dit nummer kun je er meer over lezen. De keerzijde van het goede weer was misschien wel dat het vlinderseizoen sneller was afgelopen dan andere jaren. Een ronduit teleurstellende augustusmaand was daar mede debet aan. Normaal is augustus voor vlinders juist vaak een topmaand. Daarna werd het weer weliswaar beter maar hielden veel vlinders het voor gezien. In deze voorjaarsniewsbrief hebben we de (voorlopige) dagvlinderbalans over 2014 opgemaakt. Er zijn in ieder geval veel aanvullende gegevens verzameld, zodat ons overzicht van de vlinderstand in Drenthe met het oog op de nieuwe atlas steeds completer wordt.

In dit nummer:

- 1- Van de bestuurstafel
Minko van der Veen
- 2- Voortgang Atlasproject dagvlinders
Minko van der Veen
- 2- Agenda voorjaarsbijeenkomst 20 april de Klipper te Zwiggelte
- 4- Waarnemingen van de Oranje luzernevlinder en de Argusvlinder in Drenthe in 2014
Ate Dijkstra
- 6- Waarnemingen van de Oostelijke vos in Drenthe in 2014
Joop Verburg
- 7- Is het Gentiaanblauwtje voor Drenthe te behouden?
Jelle de Vries
- 9- Zilveren maan in het Reestdal
Roel Smit en Joop Verburg
- 10- Keizerlijk vertoon in Havelte
Machiel de Vos
- 13- Nachtvlinder oogst
Minko van der Veen
- 13- Colofon
- 14- Overdaad schaadt
Minko van der Veen
- 18- Aan het werk voor dagvlinders
Wilfred Alblas
- 20- Vlinderkerkhof
Minko van der Veen

foto: Joost Uittenboogaard

En natuurlijk feliciteren we ons medebestuurslid Pauline Arends van harte met de haar, op de landelijke dag van De Vlinderstichting toegekende, en in onze ogen ook zeer verdiende, eretitel "Vlinderbeheerder van het jaar". Ze ontving de prijs uit handen van Titia Wolterbeek, directeur van De Vlinderstichting.

Voortgang Atlasproject Dagvlinders

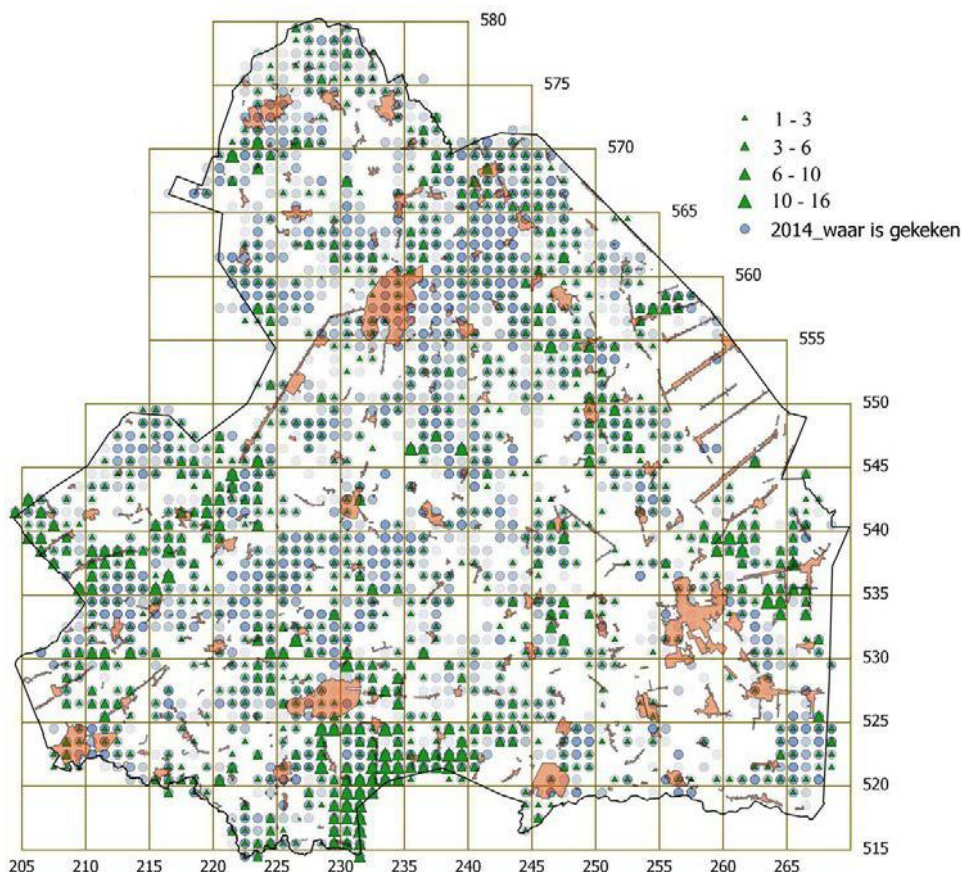
Minko van der Veen

Nu alle waarnemingen van 2014 binnen zijn kunnen we ook de balans opmaken over de atlasperiode 2007-2014. In figuur 1 is te zien welke km-hokken in 2014 zijn bezocht en in welke km-hokken daardoor het aantal bekende soorten is toegenomen. In totaal zijn uit 1727 hokken (met ronde lichtblauwe stippen in figuur 1) waarnemingen ontvangen. In 1045 km-hokken daarvan, weergegeven met een groen driehoekje, is het soortenaantal gegroeid. De grootte van het driehoekje geeft, in vier klassen, de toename van het aantal soorten weer.

We zien dat in veel hokken niet of nauwelijks nog sprake is van groei in aantal soorten. Ook is goed te zien dat het gericht inventariseren van km-hokken met nog weinig soorten effect heeft. Vooral ten zuiden van Hoogeveen, rond Emmer-Compasuum, Gasselternijveen en in delen van ZW-Drenthe zijn veel van die 'mager' km-hokken opgeruimd. In figuur 2 is, in een vijftal klassen, per km-hok het nu bekende aantal soorten voor de periode 2007-2014 weergegeven.

Het jaar 2015 is het laatste jaar om nog heel gericht km-hokken te inventariseren. Net als vorig jaar hantieren we voor de selectie van deze vrijwel zeker onvolgende onderzochte km-hokken twee criteria. Daartoe behoren in de eerste plaats de 'magere' km-hokken

Figuur 1: Kilometerhokken die in 2014 zijn bezocht en toename van het aantal gemelde soorten per km-hok in 2014.

met 5 of minder gemelde soorten (grijze vierkantjes in figuur 3). In de tweede plaats gaat het om km-hokken waarin 'karakteristieke' soorten die in de periode 1990-2001 (Dijkstra e.a., 2003) zijn aangetroffen, nog niet zijn opgegeven voor de periode 2007-2014. Die 18 karakteristieke soorten zijn: Bont zandoogje, Boemblauwtje, Bruin zandoogje, Bruine vuurvliinder, Eikenpage, Groentje, Groot dikkopje, Heideblauwtje, Heivliinder, Hooibeestje, Icarusblauwtje, Kleine vuurvliinder, Koevinkje, Kommavliinder, Landkaartje, Oranje zandoogje, Oranjetipje en Zwartsprietdikkopje. In figuur 3 geeft het getal bij de driehoekjes aan hoeveel van die 18 karakteristieke soorten, die vroeger wel voorkwamen, nog niet zijn gemeld. In veel gevallen is een 'mager' hok tevens een hok waarin nog veel karakteristieke soorten ontbreken. Een dergelijk hok voldoet dus aan beide criteria.

Welkom op onze Voorjaarsbijeenkomst

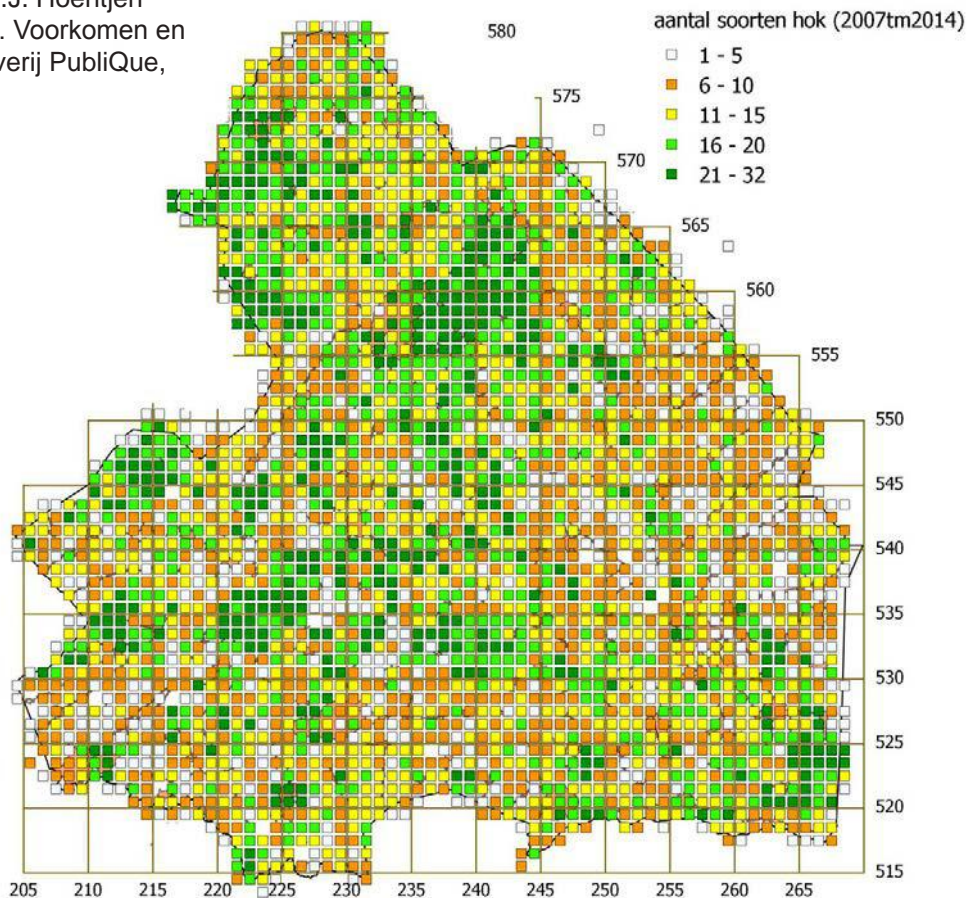
20 april 2015, Aanvang 19:30 uur in
"de Klipper"
Hoofdweg 24 te Zwiggelte

agenda

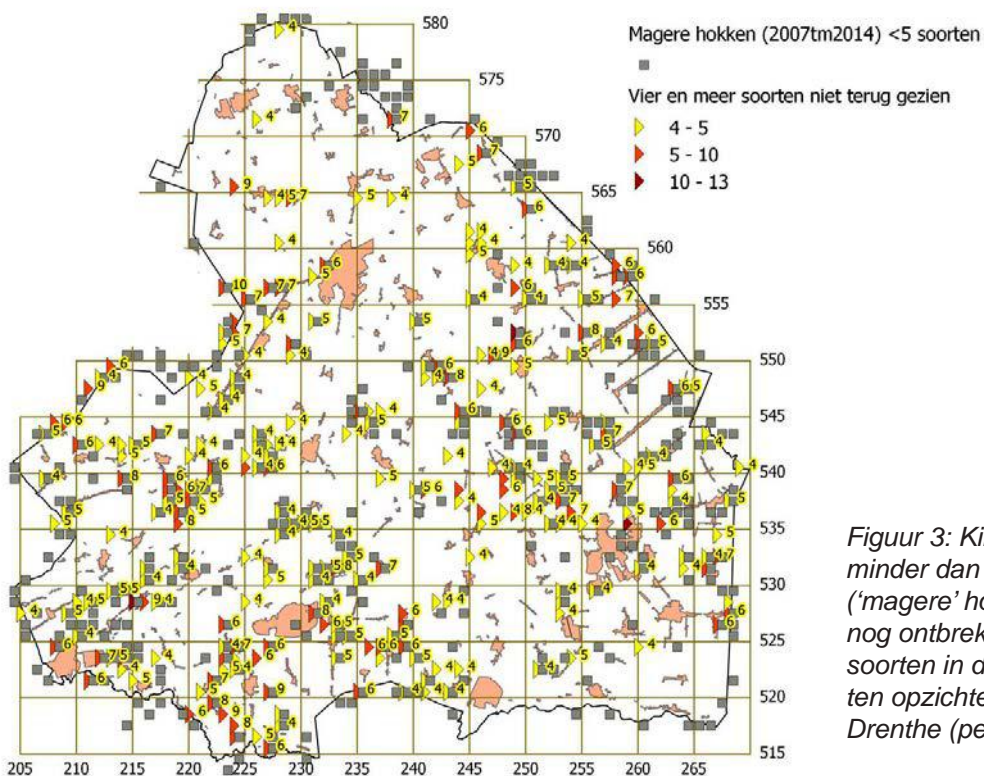
- 1- Opening (Ate Dijkstra)
- 2- Nachtvinders in Drenthe
"hoe verhoudt zich dat tot de rest van Nederland?"
- 3- Atlasproject dagvlinders (Minko vd Veen)
- 4- Pauze
- 5- Bijzondere dagvlinderwaarnemingen
(Jelle de Vries)
- 6- Eigen foto's / verhalen (graag van te voren melden)
- 7- Sluiting (streven rond 21:30)

Literatuur:

Dijkstra, A.C.J., J. de Vries & B.J. Hoentjen (2003): *Dagvlinders in Drenthe. Voorkomen en verspreiding 1990-2001*. Uitgeverij PubliQue, Emmen.

Figuur 2: Aantal vastgestelde soorten (in een vijftal klassen) per kilometerhok voor de periode 2007-2014.

Figuur 3: Kilometerhokken met minder dan 5 soorten ('magere' hokken) en met aantal nog ontbrekende 'karakteristieke' soorten in de periode 2007-2014 ten opzichte van Dagvlinders in Drenthe (periode 1990-2001).

Waarnemingen van de Oranje luzernevlinder (*Colias croceus*) en de Argusvlinder (*Lasiommata megara*) in Drenthe in 2014.

Ate Dijkstra

Oranje luzernevlinder

Het afgelopen jaar heb ik onder meer de nodige tijd besteed aan het inventariseren van kilometerhokken (km-hokken) in de Veenkoloniën ten behoeve van de nieuwe vlinderatlas. Ten zuiden van Nieuw-Weerdinge, langs de Pottendijk (km-hok 262-539), ligt een bosje met Zomereik (*Quercus robur*). Dat bosje was voor mij de aanleiding om te kijken of daar ook de Eikenpage (*Neozephyrus quercus*) vloog. Het kostte

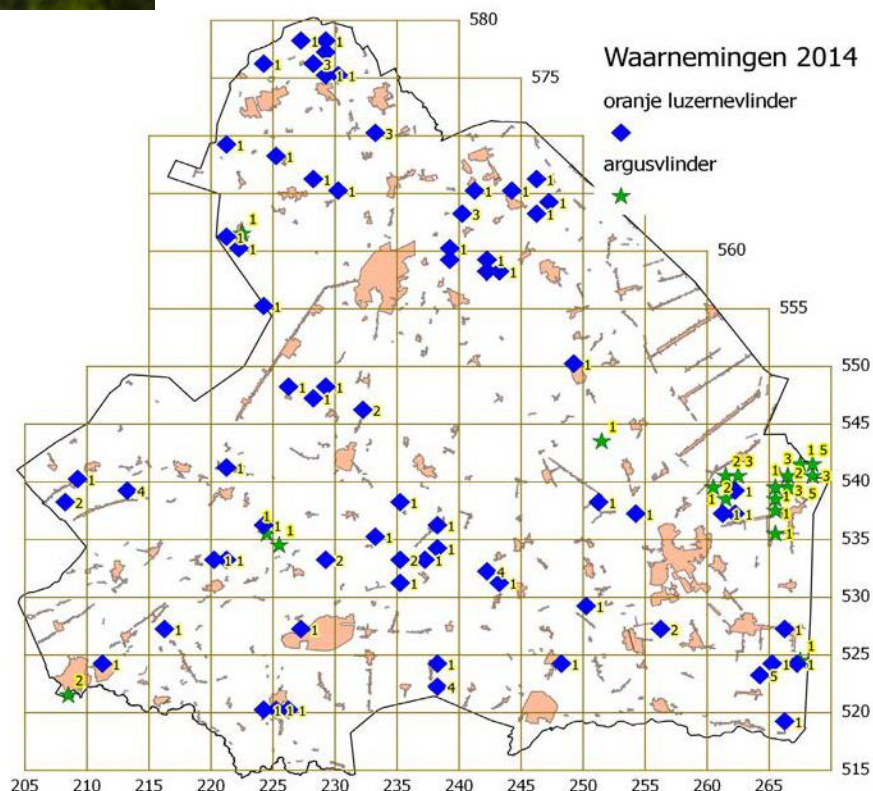
Oranje luzernevlinder op gele klaver (foto Minko van der Veen)

wel het nodige geduld, maar uiteindelijk kon ik de snelle vlucht van een Eikenpage registreren. Toen ik verder wilde rijden zag ik aan de andere zijde van de weg iets oranje vliegen. Het bleek een Oranje luzernevlinder te zijn. Het was een vers exemplaar dat nog moeite had met vliegen. Echter, eenmaal echt de slag te pakken, vloog hij weg in noordelijke richting. Wat later reed ik bij de Woldweg langs een omheind terrein (km-hok 261-538). Tot mijn verbazing vloog daar ook een Oranje luzernevlinder. Vervolgens trof ik nog wat zuidelijker (zuidrand omheind terrein) nog een Oranje luzernevlinder aan. In totaal vlogen er dus drie Oranje luzernevlinders. Eén exemplaar was zeker zeer vers; de beide andere zagen er ook zeer vers uit.

Ik blijkt echter niet de enige te zijn die in 2014 Oranje luzernevlinders heeft waargenomen. De eerste Oranje luzernevlinder werd op 16 en 17 juni gezien bij Borger. Daarna bleef het een tijdje stil. De volgende waarneming was op 19 juli (Bargerveen). Vanaf die datum druppelden de waarnemingen van Oranje luzernevlinders binnen. Op sommige locaties werden meer dan één exemplaar gezien zoals in het Bargerveen op 1 augustus (vijf) en bij Meppen op 5 augustus vier. In september vlogen er duidelijk minder dan in augustus. Desalniettemin werden op 28 september bij Elim nog liefst vier Oranje luzernevlinders genoteerd. In oktober was weer sprake van een duidelijke stijging van het aantal waarnemingen. Ook in deze maand is op één locatie (omgeving Wapse) meer dan één exemplaar gesignaleerd (vier op 27 oktober). De Oranje luzernevlinder vloog zelfs nog begin november. Op 1 november werden onder meer nog vier exemplaren gezien in het Drentsche Aa gebied en twee bij Beilen. De laatste waarneming was op 2 november (Hijkerveld). In totaal zijn in 2014 in Drenthe ongeveer 90 Oranje luzernevlinders gezien (zie figuur 1, de blauwe ruiten).

Natuurlijk bestaat de neiging om deze waarnemingen in verband te brengen met de invasie van de Oranje luzernevlinder in 2013 (Dijkstra 2013, 2014).

Figuur 1: De verspreiding van Oranje luzernevlinder en Argusvlinder in Drenthe in 2014 met aantal exemplaren.

In Drenthe werden toen zeker 220 exemplaren waargenomen en er is vermoedelijk dat jaar ook sprake geweest van voortplanting. De Oranje luzernevlinder is niet in staat om zich hier te handhaven. Als zuidelijke soort overleeft hij onze winters niet. De afgelopen winter was echter uitermate zacht. Het Hellmanngetal (1), een maat voor de strengheid van de winter, was zeer laag en lag, voor de meeste weerstations, onder de 5. In De Bilt was het Hellmanngetal, voor het eerst in de geschiedenis, zelfs 0. Gezien de zeer zachte winter is het niet onmogelijk dat de Oranje luzernevlinder dit keer wel kans heeft gezien om te overwinteren. Er is echter een groot probleem. De eerste Oranje luzernevlinder werd weliswaar op 16 juni waargenomen, maar alle overige waarnemingen vallen in de periode 19 juli-2 november.

Indien wordt uitgegaan van de meest trage ontwikkeling van ei tot vlinder dan moeten de eerste vlinders in mei hebben gevlogen. Dat is duidelijk wat eerder dan de eerste waarneming in 2014 (16 juni) en veel vroeger dan de overige waarnemingen. De waargenomen vlinders zijn dus vrijwel zeker geen overwinteraars. Hoe het optreden van Oranje luzernevlinder in 2014 dan verklaard moet worden weet ik niet.

Mogelijk hebben er in het voorjaar, na overwintering, vlinders gevlogen die zich hebben voortgeplant maar onopgemerkt zijn gebleven. Misschien was er in 2014 ook een kleine invasie van Oranje luzernevlinders die zich, net als 2013, ook hebben voortgeplant. De zeer late oktober en november waarnemingen maken duidelijk dat in 2014 in ieder geval ook sprake is geweest van voortplanting in onze contreien.

Argusvlinder

Het is vaak erg lastig om mensen te vinden die in de Veenkoloniën vlinders willen inventariseren. Het gebied ziet er niet erg aantrekkelijk uit. Toch hebben de Veenkoloniën hun bekoring. Het is een belangrijk vlieggebied voor soorten als het Hooibeestje (*Coenonympha pamphilus*), het Icarusblauwtje (*Polyommatus icarus*) en de Kleine vuurvlinder (*Lycaena phlaeas*). Hoogstwaarschijnlijk is het ook een van weinige gebieden in ons land waar men nog een bedreigde soort als de Bruine vuurvlinder (*Lycaena tityrus*) in bermen in het cultuurgebied kan aantreffen. Elders vliegt deze soort uitsluitend in heideterreinen. Bij oostenwind kan men ook soorten aantreffen die in Drenthe zeldzaam zijn. Mij overkwam dat deze zomer. Op 30 juli zag ik, vroeg in de morgen, in een wegberm langs de Woldweg (km-hok 260-538) een Kleine parelmoervlinder (*Issoria lathonia*) die foerageerde op Herfstleeuwentand (*Leontodon autumnalis*). Het was een mannetje. Iets verder, bij een grote schuur langs de Siepelveenwijk ZZ (Nieuw-Weerdinge) ging ik even kijken

welke soorten witjes er vlogen. Plotseling vloog een Argusvlinder langs die ik in Drenthe al lange tijd niet meer had gezien. Over de achteruitgang van de Argusvlinder in Drenthe is in vorige nieuwsbrieven (Van der Veen 2010, Dijkstra 2011, 2014) al het nodige geschreven. De achteruitgang van de Argusvlinder staat niet op zich. Landelijk, maar ook internationaal gaat het met deze soort niet goed. Het was voor De Vlinderstichting aanleiding om op 18 en 19 mei 2014 een

Argusvlinders hebben een voorkeur voor warme plekken, zoals dit roestige metalen hek (foto Minko van der Veen)

landelijke telling te organiseren om na te gaan hoe het in Nederland met de Argusvlinder is gesteld (Stip 2014). De resultaten waren bedroevend (Stip 2014). In slechts 304 (45%) van de 675 onderzochte kilometerhokken werden Argusvlinders gezien. Meestal ging het ook om slechts één of enkele exemplaren. De belangrijkste bolwerken zijn de laagveengebieden van Noord-Holland, Zuid-Holland en Friesland. Ook in de duinen, op de Wadden, in de Betuwe en het heuvelland van Limburg weet de soort zich nog te handhaven. Hij is, volgens De Vlinderstichting, geheel verdwenen van de hogere gronden in het oosten van het land. Dat is echter niet geheel juist. In 2013 was er in Drenthe nog een klein bolwerkje in de omgeving van Roswinkel. Dat bolwerkje blijkt er ook nog in 2014 te zijn. Op 30 en 31 juli trof ik de Argusvlinder aan in zeven kilometerhokken in de omgeving van Nieuw-Weerdinge en Emmer Compascuum (zie figuur 1 de groene sterren). In totaal telde ik 11 exemplaren. Verder zijn er ook waarnemers die in 2014 bij Roswinkel de Argusvlinder nog hebben gezien. Er zijn zelfs meldingen van 5 en 3 exemplaren in een kilometerhok. Inmiddels is dat een zeldzaamheid. Dat bolwerkje in Zuidoost Drenthe doet mij denken aan het Gallisch dorpje van Asterix en Obelix. Het laatste bolwerk van

de vrije Galliërs tegen de Romeinen. Buiten dit gebied was er, wat Zuidoost Drenthe verder betreft, nog een melding van een Argusvlinder voor het Bargerveen. Voor de rest van provincie waren er enkele zeer verspreide waarnemingen van een Argusvlinder, namelijk in de Boswachterij Odoorn, op het Dwingelderveld, bij Meppel en Veenhuizen. Hopelijk vormen zij een opmaat tot herstel. Of zijn het de laatste der Mohikanen? De tijd zal het leren.

Literatuur.

Dijkstra, A.C.J., 2011: De achteruitgang van Argusvlinder in Drenthe. Nieuwsbrief Vlinderwerkgroep Drenthe 21 (1): 3

Dijkstra, A.C.J., 2013: Topjaar van Oranje luzernevlinder (*Colias croceus*). Nieuwsbrief Vlinderwerkgroep Drenthe 22 (2): 7-8

Dijkstra, A.C.J., 2014: De invasie van Oranje luzernevlinder (*Colias croceus*) in Drenthe in 2013. Nieuwsbrief Vlinderwerkgroep Drenthe 23 (1): 5-6

Dijkstra, A.C.J., 2014: De teloorgang van Argusvlinder (*Lasiommata megara*) in Drenthe. Nieuwsbrief Vlinderwerkgroep Drenthe 23(1): 7-9

Stip, A., 2014: Argusogen gezocht. Argusvlinders tellen voor bescherming. Vlinders 2014 (2):16-17

Stip, A., 2014: Succesvol telweekend Argusvlinder. Vlinders 2014 (3): 4-6.

Veen, M. van der, 2010. De Argusvlinder (*Lasiommata megara*). Nieuwsbrief Vlinderwerkgroep Drenthe 19 (1): 9-11

1) Het Hellmanngetal is een maat voor de koude in de periode 1 november tot en met maart. Het getal wordt verkregen door over dit tijdvak alle etmaalgemiddelde temperaturen beneden het vriespunt te sommeren met weglating van het minteken. Is het Hellmanngetal groter dan 300, dan is sprake van een strenge winter. Is dat getal minder dan 10, dan is de winter buitengewoon zacht.

Waarnemingen van de Oostelijke vos (*Nymphalis xanthomelas*) in Drenthe in 2014

Joop Verburg

Diverse media maakten ons half juli attent op een mini-invasie van een nieuwe dagvlindersoort die uit Oost-Europa naar Nederland gekomen was: de Oostelijke vos (*Nymphalis xanthomelas*). Op "Natuurbericht", op Facebook en zelfs in het journaal werd aandacht besteed aan deze soort die nog nooit in Nederland was gezien. Natuurlijk hebben we de leden van onze Vlinderwerkgroep op verzoek van De Vlinderstichting opgeroepen om uit te kijken naar deze bijzonderheid. Binnen een dag was er al reactie: Edwin de Weerd was de eerste gelukkige. Midden in Hoogeveen in de Rubensstraat zag hij drie Oostelijke

vossen.

Hij belde mij en was er verrukt van. "Je moet nu komen!" Maar ja, dat lukt niet altijd. De volgende dag fietste ik richting Hoogeveen in de hoop deze zeld-

Oostelijke vos: nieuwkomer in Hoogeveen. (foto Edwin de Weerd)

zaamheid te zien. Ik ben eerst eens door Zuidwolde gereden, kris kras van west naar oost en daarna richting het noorden, richting Hoogeveen. Je weet immers maar nooit. Ik had het al bijna opgegeven toen ik vlakbij de Hoogeveenseweg op de hoek Meidoornlaan-Julianalaan op een Vlinderstruik een grote dagvlinder zag, die leek op de Kleine vos, maar er toch anders uitzag.

Gezien de kenmerken (vooral de vier in plaats van drie donkere vlekken midden op de voorvleugel en de lichte poten) moest dit wel een Oostelijke vos zijn. Ik ben niet meer naar Hoogeveen gegaan. Dat was maar goed ook, want ze waren daar niet meer en buurtbewoners wisten te melden dat er 's morgens vroeg al een paar mensen waren geweest, één zelfs met een vlindernetje.

Ik heb nog overal in Zuidwolde rondgekeken, maar het bleef bij die ene.

Oostelijke vos in Zuidwolde. De lichte poten zijn duidelijk zichtbaar (foto Joop Verburg)

Is het Gentiaanblauwtje (*Maculinea alcon*) voor Drenthe te behouden? 10 jaar project Heide- en Veevlinders.

Jelle de Vries

Na het verschijnen van onze verspreidingsatlas Dagvlinders in Drenthe in 2003 hebben we de aandacht gedurende een aantal jaren vooral gericht op een tiental bijzondere en zeldzame soorten. Bijna alle bekende Drentse vliegplaatsen van Sleedoornpage, Bruine eikenpage, Grote weerschijnvlinder, Veenbesblauwtje, Veenbesparelmoer, Veenhooibeestje, Zilveren maan, Aardbeivlinder, Kommavlinder en Heivlinder zijn in die periode bezocht om gegevens te verzamelen over het aantal aanwezige vlinders en de vlieglocaties. In de zomer van 2003 en 2004 zijn ook alle

Eitjes van een Gentiaanblauwtje op Klokjesgentiaanbloem (Foto: Jelle de Vries)

groeiplaatsen van Klokjesgentiaan in Drenthe op het voorkomen van eitjes van Gentiaanblauwtje onderzocht. Daarbij zijn in totaal in 63 gebieden het aantal bloemstengels van de Klokjesgentiaan en het aantal daarop afgezette eitjes van het Gentiaanblauwtje geteld. Eitjes van Gentiaanblauwtje

Parende Gentiaanblauwtjes op een bloem van een Klokjesgentiaan (Foto: Jelle de Vries)

zijn toen gevonden in 13 min of meer grotere terreinen (tabel 1). Binnen deze gebieden was sprake van 80 gescheiden groeiplaatsen met Klokjesgentiaan. Op het Dwingelderveld waren op 10 locaties eitjes afgezet. Op 50, meestal kleinere, terreinen met Klokjesgentiaan werden géén eitjes aangetroffen.

In 2004 is ook het project Heide- en veevlinders gestart. Doel van het project is het verbeteren van het leefmilieu van heide- en veevlinders. In Drenthe heeft vooral het behoud van het Gentiaanblauwtje veel aandacht gekregen. Door kleinschalig plaggen en maaien wordt geprobeerd de groeiplaatsen van de enige waardplant van het Gentiaanblauwtje, de Klokjesgentiaan, te verbeteren en nieuwe vestigingsplaatsen te creëren. Door deze beheersmaatregelen ontstaan kale plekken die noodzakelijk zijn voor de kieming van het zaad van de Klokjesgentiaan. Ook is bij kleinschalig plaggen en maaien de verstoring van

Terrein	populaties 2004	populaties 2014	kwaliteit
Broekland (Langelo)	1	0	
Eexterveld	5	8	***
Balloerveld	2	3	***
Witterveld (Assen)	2	0	
Leggelderveld	4	1	*
Wapserveld	1	1	**
Doldersummerveld	8	0	
Bouwersveld/Koelingsveld	2	0	
Halverte-Kleine startbaan	2	0	
Havelterberg	2	2	**
Holtherzand	3	0	
Scharreveld	2	0	
Dwingelderveld			
<i>Drostenvveen</i>	7	0	
<i>Davidsplassen</i>	4	2	**
<i>Meeuwenplassen</i>	14	1	*
<i>Aardrijksveen</i>	6	4	**
<i>Smitsveen</i>	1	1	*
<i>Moordernaarsveen</i>	2	2	***
<i>Benderse berg</i>	5	3	***
<i>Benderse schaapskooi</i>	4	0	
<i>Kraloerheide / Holtveen</i>	5	0	
<i>Kraloerheide / ontginning</i>	4	2	*

*Tabel 1: Aantal populaties van het Gentiaanblauwtje in 2004 en 2014 binnen 22 vlieglocaties in Drenthe. Tevens is de kwaliteit van de populaties aangegeven: * = slecht, ** = matig, *** = goed.*

Gebied	Kwaliteit	Toelichting
Eexterveld	+	Tussen de bestaande 8 groeiplaatsen van Klokjesgentiaan verschijnen overal nieuwe planten waarop hier en daar ook eitjes worden afgezet. Een positieve ontwikkeling van het bestand. Méér Klokjesgentianen, meer spreiding.
Ballooërveld	+	Voor 2004 waren twee grote groeiplaatsen met duizenden eitjes bekend. In 2004 werd op een derde, reeds bestaande groeiplaats van Klokjesgentiaan, 560 eitjes gevonden. Een nieuwe vestiging van Gentiaanblauwtje op 850m afstand van de twee andere vliegplaatsen. Misschien is het Ballooërveld wel het beste Gentiaanblauwtjes terrein in Drenthe!
Leggelderveld	+/-	De afgelopen 10 jaar is sprake van een dramatische achteruitgang. In 2004 2000 stengels met 6680 eitjes, in 2014 nog slechts 100 stengels met 62 eitjes.
Wapserveld	+/-	Een kleine maar stabiele populatie met gemiddeld 1000 eitjes. Nadeel is dat de populatie enigszins geïsoleerd ligt.
Havelterberg	+/-	Als Wapserveld. Voordeel is wel dat in de directe omgeving van de vlieglocatie meerdere groeiplaatsen van Klokjesgentiaan zijn.
Dwingelderveld/ Davidsplassen	+/-	Een sterke achteruitgang sinds 2004. Nu nog slechts 10% van het aantal eitjes van toen. Hoopvol is de sterke toename van Klokjesgentiaan op recente plagstroken.
Dwingelderveld/ Meeuwenplassen	-	Een sterke achteruitgang. Er zijn veel groeiplaatsen met Klokjesgentiaan maar in 2014 zijn op slechts één locatie eitjes gevonden. Misschien zijn, in dit uitgestrekte terrein, locaties met eitjes gemist
Dwingelderveld/ Aardrijksveen	+/-	Enkele goede populaties langs het fietspad naar de Benderse berg. Echter ook hier een achteruitgang. In het westelijk gedeelte van het Dwingelderveld liggen de groeiplaatsen van Klokjesgentiaan niet zover uit elkaar en zijn bereikbaar voor een zoekende vlinder.
Dwingelderveld/ Smitsveen	+/-	Altijd een kleine populatie geweest. Soms verdwenen, vaak weer teruggekomen. Geeft aan dat na uitsterven ook weer herkolonisatie plaatsvindt.
Dwingelderveld Moordenaarsveen	+	Een goede en redelijk stabiele populatie. In 2014 zijn 800 eitjes geteld
Dwingelderveld/ Benderse berg	+	Een populatie die bijna verdwenen was door overbegrazing. Na het plaatsen van een tijdelijk raster in 2010 weer 2500 eitjes. Op dit moment de beste populatie van het Dwingelderveld.
Dwingelderveld/ Kraloërheide/ Ontginning	-	Een kleine en redelijk stabiele populatie. Wel een kleine achteruitgang. Nadeel is dat het terrein geïsoleerd ligt.

Tabel 2: Korte schets van de situatie in gebieden, waarin in 2014 nog een of meerder populaties van het Gentiaanblauwtje voorkwamen, met een inschatting van de kwaliteit van de populatie: - = slecht, +/- = matig, + = goed.

het leefgebied van de waardmieren gering. Gemiddeld is een plagstrook 1 m breed en 10 m lang. Nieuwe plagstroken worden in de bloeiperiode zorgvuldig tussen of naast een groeiplaats van de Klokjesgentiaan gemarkeerd. Het plaggen gebeurt handmatig in de herfst of winter. Dergelijke kleinschalige plag- en

Plagstrook (Foto: Jelle de Vries)

maaiwerkzaamheden werden landelijk al een aantal jaren door de zogenaamde "Blauwe brigades" van De Vlinderstichting uitgevoerd. Het project Heide- en veenvlinders wordt gefinancierd door de provincie Drenthe en uitgevoerd door Stichting Landschapsbeheer Drenthe.

In de afgelopen 10 jaar is op 120 groeiplaatsen regelmatig het aantal aanwezige bloemstengels van de Klokjesgentiaan geteld, evenals het aantal afgezette eitjes van het Gentiaanblauwtje. In die jaren zijn in totaal 540 stroken geplagd en is 46000 m² gemaaid. De laatste jaren vindt ook monitoring van de waardmieren plaats.

Alle maatregelen in de afgelopen 10 jaar hebben de achteruitgang van het Gentiaanblauwtje in Drenthe helaas nog niet kunnen keren. De soort is niet alleen verdwenen uit kleinere en geïsoleerd gelegen terreinen, maar ook in enkele grotere gebieden met meerdere groeiplaatsen van Klokjesgentiaan vliegt de soort niet meer. Werden in 2004 nog binnen 22 grotere terreinen eitjes van het Gentiaanblauwtje aangetroffen, anno 2014 nog maar in 12. Er zijn echter ook enkele hoopvolle ontwikkelingen, bijvoorbeeld op het Eexterveld (tabel 1 en 2).

Conclusie: In de komende jaren zullen nog wel enkele populaties verdwijnen. De trend is nog steeds negatief. Hoopvol is de ontwikkeling in een aantal terreinen met drie sterren (Tabel 1). Met het ouder worden van de vegetatie op enkele grootschalig geplagde terreingedeeltes en het herstel van de waardmierenpopulatie is er in deze gebieden altijd kans op herkolonisatie van vliegplaatsen waar het Gentiaanblauwtje nu is verdwenen. Misschien moeten wij de vlinder ook wel een handje helpen.

Zilveren maan (*Bolorio selene*) in het Reestdal

Roel Smit en Joop Verburg

Ongeveer 15 jaar geleden heeft Natuurvereniging Zuidwolde in het Reestdal werk gemaakt van het opschonen van een oud kerkpad van Den Kaat naar Oud-Avereest. Een bord met informatie daarover is nog steeds te vinden bij het brugje over de Reest bij Oud-Avereest (z.g. Jodenvlinder). Op dat bord staat informatie over de bijzondere dieren en planten die in het Reestdal voorkomen. Ook over een soort die verdwenen is, maar men graag terug zou willen zien: de Zilveren maan. Deze zeldzame dagvlinder stelt hoge eisen aan zijn leefgebied. De inrichting en het beheer van de beekdalgraslanden langs de Reest door Het Drentse Landschap, zijn vooral gericht op de terugkeer van zulke kritische soorten.

Op 31 juli 2014 gingen wij om 10 uur naar het Reestdal. Soms heb je het gevoel dat er magische krachten werken: we liepen linea recta naar een gebied waar we, tot onze verbazing, binnen 10 minuten drie Zilveren manen zagen. Gelukkig konden we een paar foto's maken (ook al zijn die niet zo heel fraai), want je wilt zo'n ontdekking maar

al te graag bevestigd hebben. We hebben nog een paar uur zoekend rondgelopen. We zagen andere vlinders en libellen (o.a. Weidebeekjuf-Bandheer en Zilveren manen), maar kwamen er niet meer tegen.

Zeer incidenteel zijn er eerder meldingen geweest van Zilveren manen in het Reestdal (de laatste keer van Robert Ketelaar in 2004). Vermoedelijk ging het toen steeds om zwervers. Begin jaren '90 van de vorige eeuw waren er hoogstwaarschijnlijk wel een of meer populaties van de Zilveren maan in het Reestdal. Bij drie Zilveren manen op één plek ga je toch hopen op een nieuwe permanente vestiging in het gebied. De Zilveren manen foerageerden op Kale jonker (*Cirsium palustre*), een hier volop aanwezige nectarbron. Overal groeit ook het Moerasviooltje (*Viola palustris*), de waardplant van Zilveren maan. En nu, samen met Het Drentse Landschap, maar hopen dat de Zilveren maan weer blijvend terug is en een nieuwe sterke populatie vestigt in het Reestdal.

Foto: Zilveren maan op Kale jonker in het Reestdal, juli 2014 (foto: Joop Verburg)

Keizerlijk vertoon bij Havelte.

**Machiel de Vos,
mede namens deelnemers onderzoek Kei-
zersmantel: Alice de Boer, Johan Harte-
mink, Wim Temmink, Jaap Veneboer**

In het veld beleef je soms een dag die voor altijd in je geheugen blijft gegrift.

Het is 20 juli 2012. Nog maar net van huis zie ik in een bosrand in een flits iets oranje zitten op de

bloemen van een braam. De eerste reactie is statief opzetten en foto's maken. Een grote, prachtig gekleurde vlinder! Welke soort het is zal ik moeten opzoeken. Thuis blijkt snel dat het een mannetje Keizersmantel is. In boeken en op internet lees ik dat het een zeldzame, in Nederland uitgestorven, soort is. Waarschijnlijk is deze Keizersmantel een zwerver.

Keizersmantel op braam (foto: Machiel de Vos)

De waarneming heb ik gemeld op Waarneming.nl en met onderstaande informatie en foto aan de lokale pers gezonden.

“De Keizersmantel behoort tot de grootste vlinders van ons land en staat op de Rode Lijst. Het is een Parelmoervlinder en behoort tot de vlinderfauna van de ons omringende zuidelijke en oostelijke landen. In ons land is het een zwerver. De meeste waarnemingen stammen uit het zuiden van ons land en dit jaar (2012) ook uit de duinstreek. In Drenthe wordt deze soort helemaal zelden gezien.

Bijzonder zijn de lengtestrepen op de vleugels van de mannetjes, zoals te zien op het gefotografeerde exemplaar, de zogenaamde geurstrepen.”

Deze publiciteit lokte veel vlinderliefhebbers naar het gebied bij Havelte om ook van deze bijzondere vlinder te genieten. Eind 2012 waren er 25 waarnemingen op Waarneming.nl binnengekomen. Hierbij was ook een melding van een copulatie. Hoewel het aantal waarnemingen weinig zegt over het aantal vlinders, was dit wel aanleiding om op een bijeenkomst van de vlinderwerkgroep de vraag te stellen of hier toch geen sprake zou kunnen zijn van voortplanting. Besloten

werd dit te onderzoeken.

Documentatie

Allereerst is hiervoor documentatie en informatie verzameld over status van het voorkomen, habitat, levenscyclus (ei, rups, verpoppen, vlinder en vliegtijd) van de Keizersmantel en over de in de omgeving van Havelte voorkomende soorten viooltjes, omdat de vlinder verschillende soorten viooltjes als waardplant heeft. De moeilijkheid was dat door de zeldzaamheid van de Keizersmantel er weinig gegevens voorhanden

waren. Gelukkig was wel het een en ander te vinden in het rapport Ecologische Randvoorwaarden voor de Fauna van Hellingbossen, in april 2013 uitgebracht door De Vlinderstichting. Daarin is de Keizersmantel als aandachtsoort opgenomen. Deze documentatie is onder leden van de vlinderwerkgroep verspreid met daarbij een planning voor het onderzoek (figuur1).

Leefwijze

De Keizersmantel vliegt van medio juli tot en met augustus. Het is een soort van bosranden. Braam (*Rubus spec.*) en later in het seizoen o.a. Koninginnenkruid (*Eupatorium canabium*) zijn belangrijke nectarplanten. De eitjes worden in juli en augustus op een hoogte van 1,5 – 2 m boven de grond afgezet in een schorspleet van een ruwe boomstam, die door de zon beschenen wordt. Volgens persoonlijk ontvangen info van de Vlinderstichting komen de eitjes in het najaar uit en overwintert de rups, die dan ca. 1,5 mm groot is, in de schors. In het voorjaar gaan ze naar beneden op zoek naar hun voedselplanten, viooltjes, die in de nabijheid van de boom moeten staan. De leefwijze van de Keizersmantel is dus zeer specialistisch!

Onderzoek

In 2013 is, met enkele leden van de vlinderwerkgroep en hulp uit de plantenwerkgroep op 25 april begonnen met het zoeken naar viooltjes. Er werden ca. 560 Bosviooltjes-planten (*Viola riviniana/ V. reichenbachiana*) gevonden, waarvan één bloeiend. Op 6 mei is weer

naar viooltjes gezocht en werd een rijke groeiplaats met 2065 planten in het bos gevonden. In de nabijheid stonden enkele Boswilgen (*Salix caprea*) waarvan wij meteen het idee hadden dat dit de plek was waar t.z.t. naar rupsen gezocht moest worden. Volgens De Vlinderstichting is het vinden van rupsen de bevestiging van voortplanting! Maar dat is geen eenvoudige zaak. De rupsen zijn klein en waarschijnlijk foerageren ze 's nachts! Vraat aan Bosviooltjes hoeft ook niet te betekenen dat dat het werk is van Keizersmantelrupsen. Er zijn veel insecten en andere ongewervelden die Bosviooltjes op het menu hebben staan. Volgens de planning is afgesproken om op 23 mei naar rupsen te gaan zoeken. De middag hiervoor heb ik mij ter plaatse georiënteerd. Ik vond binnen 15 minuten een rups van de Keizersmantel, die 13 mm lang was. Om te voorkomen dat er planten of rupsen vertrapt zouden worden, moesten we op onze speurtocht strategisch te werk gaan. Binnen 15 minuten was het raak: Jaap Veneboer was de gelukkige vinder van een 17 mm lange rups! Met deze beide vondsten was voortplanting aangetoond en is, ter voorkoming van verstoring van de leefomgeving van de rups, niet verder gezocht.

Rups van de Keizersmantel op viooltjesblad (foto: Machiel de Vos)

De voortplantingsplaats is klein en door vertrapping lopen rupsen het risico te sneuvelen. Gezien deze kwetsbaarheid is besloten geen enkele ruchtbaarheid aan deze vondsten te geven.

Volgens de documentatie kan een rups van de Keizersmantel 38 mm lang worden. De gevonden rupsen waren dus nog niet volgroeid. Ook zou zijn te verwachten, dat grotere rupsen meer vraat te zien zouden geven.

Om dit te onderzoeken is op 6 juni door enkele personen weer naar rupsen gezocht. Er was toen weinig vraat aan viooltjes en geen rups te vinden!

Waarschijnlijk zijn de eitjes in 2012 op twee bomen

afgezet. Daarvan is er één in de herfst van 2013 omgewaaid.

Volgens de Vlinderstichting is Havelte de tweede vindplaats van rupsen van de Keizersmantel in Nederland. De eerste vondst was in Zwolle in 2010, ook op 22 mei!

Met spanning wachten op de vliegtijd

Regelmatig is het gebied bezocht en op 9 juli wordt de eerste vlinder gezien! Daarna blijft het stil. Op de voortplantingsplaats worden geen vlinders gezien, laat staan copulaties. Wel opvallend is het aantal naar de Keizersmantel zoekende personen!

Aan het eind van het vliegseizoen zijn op Waarneming.nl voor Drenthe 12 waarnemingen doorgegeven, minder dan de helft dan in 2012! Het beeld dat de soort in 2013 in Drenthe minder vloog, komt overeen met de door ons verzamelde waarnemingen.

In 2013 werden landelijk 397 Keizersmantels gemeld. Dat is meer dan in 2012 toen er 209 meldingen waren. Opvallend is het hoge aantal waarnemingen in de Amsterdamse Waterleidingduinen, liefst 110! Hetzelfde geldt voor de 79 meldingen uit de omgeving van Winterswijk. Vermoedelijk zijn deze hoge aantallen toe te schrijven aan de vele (fotograferende) belangstellenden en gaat het in werkelijkheid om slechts een beperkt aantal exemplaren.

Wel is bevestigd dat de Keizersmantel een mobiele vlinder is, die zich makkelijk tot 5 km kan verplaatsen. In de omgeving van Havelte is de soort in 2013 gezien in Darp, in Uffelte, op het Dwingelderveld (Lheerzand) en, de laatste waarneming, bij de Meeuwenkolonie (Westerzand, Havelterberg) op 16 augustus.

Verslaglegging en vervolg

In de herfst van 2013 is door de vlinderwerkgroep een verslag gemaakt en is besloten dit, met een voorstel tot aanpassing van het biotoop, aan de Vlinderstichting te sturen. Dat resulteerde eind oktober 2013 in een overleg tussen De Vlinderstichting en de grondeigenaren. Zowel De Vlinderstichting als betrokken grondeigenaren zijn bereid mee te werken aan verbetering van het voortplantingsgebied van de Keizersmantel. Het voornemen is de werkzaamheden hiervoor in het winterseizoen 2013-2014 uit te voeren.

In de winterperiode van 2014 zijn door de terreinbeheerder in de omgeving van de voortplantingsplaats kapwerkzaamheden verricht met als doel mogelijk voor ei-afzetting geschikte bomen meer licht te geven zodat ze direct door de zon beschenen worden. Bij veldbezoek in de vliegtijd bleek dat de uitgevoerde werkzaamheden wellicht het beoogde effect kunnen hebben.

Op 19 mei 2014 is tevergeefs naar rupsen van de Keizersmantel gezocht. In de vliegperiode is door de

vlinderwerkgroep, en enkele andere waarnemers, het gebied zeker 27 keer bezocht. Er is geen enkele vlinderwaarneming uit deze omgeving bekend geworden. Ook op Waarneming.nl is volgens De Vlinderstichting geen enkele (ook geen afgeschermd) melding gedaan.

Landelijk zijn er in 2014 580 waarnemingen op Waarneming.nl doorgegeven. Een record! De waarnemingen zijn gedaan van 12 juni tot 3 september. In 2013 liep de vliegperiode van 1 juli tot 24 augustus. In 2014 was de eerste waarneming van een Keizersmantel dus aanmerkelijk vroeger dan in 2013.

Opvallend was dat er medio juli op de voortplantingsplaats bijna geen braam meer bloeide, terwijl dat in 2012 en 2013 wel het geval was, en de Keizersmantels daar juist in deze periode gezien zijn.

Behalve de waarnemingen uit 2012 en 2013, is, volgens Kars Veling van De Vlinderstichting op 11 juli 2009 een Keizersmantel gezien in de omgeving van Oud Havelte. Op een vakantiepark, ca. 1300 m in zuidwestelijke richting daar vandaan, is op dezelfde dag een waarneming gedaan, die bij ons, met foto, gemeld is. Of het hier over dezelfde Keizersmantel gaat, is onbekend.

Samenvattend:

Figuur 1: Planning en uitvoering van het Keizersmantelonderzoek in 2013

Nachtvlinderroogst 2014

Minko van der Veen

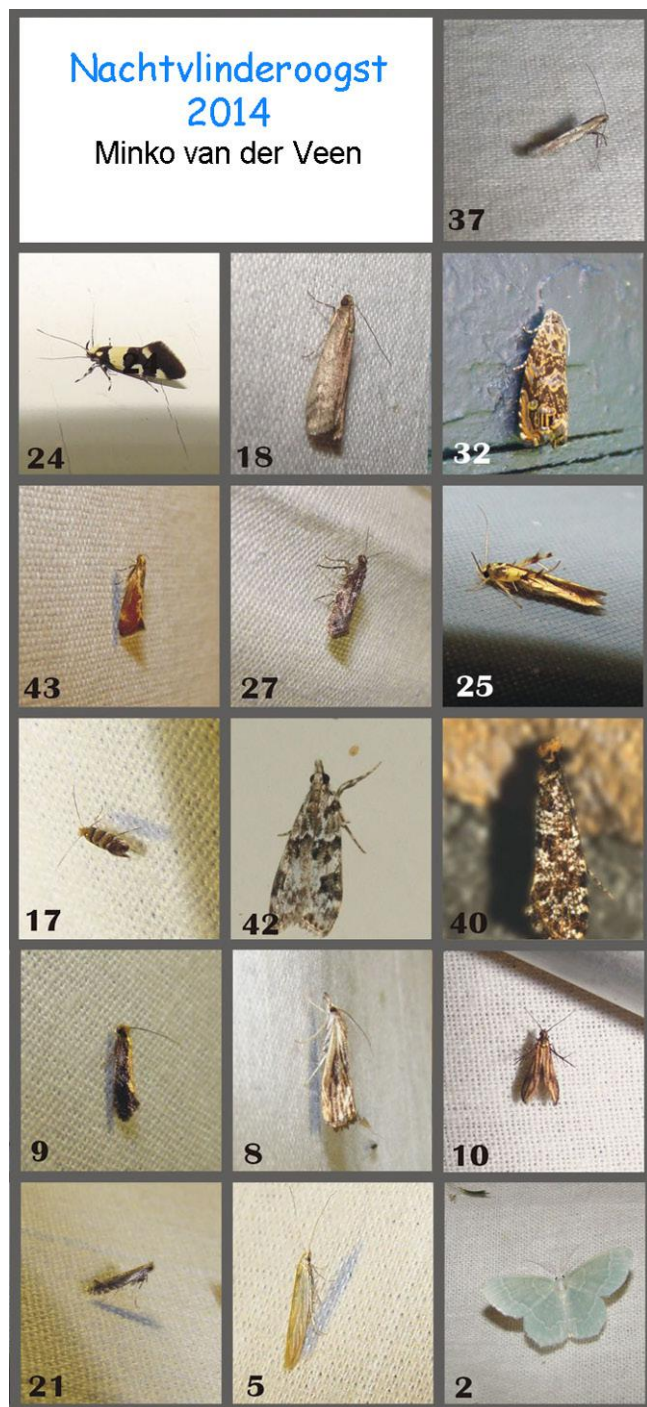

Foto-galerij: Enkele van de nieuwe soorten geportretteerd door de waarnemer. Het nummer links onderin de foto verwijst naar het nummer in de linker kolom van tabel-1.

De tot nog toe over 2014 binnengekomen nachtvlinderwaarnemingen geven het onderstaande beeld. Er kwamen in totaal 8570 waarnemingen binnen van 22 waarnemers, verdeeld over 318 soorten micro- en 415 soorten macro-nachtvlinders. Dat is wel beduidend minder dan voorgaande jaren. Ik vermoed, met alle begrip overigens, dat ze wat hebben geleden onder de Drentse paddenstoelen(atlas)!

nieuwe soorten voor 2014 (aantal exemplaren)		wie						Eindtotaal
macro/micro - naam ned./wet.		Brouwer, Kiema	Prins, Els	Rocks, Jan en Annie	Schoenmaker, Ton	Verburg, Joop	VlinderwerkgroepDrenthe_Minko	
macro		1	1			1		3
1	fraaie walstrosspanner / <i>Lampropteryx suffumata</i>			1				1
2	spaansgroene zomervlinder / <i>Jodis putata</i>					1		1
3	veldgrasuil / <i>Apamea anceps</i>		1					1
micro		1	1	20	2	12	4	40
4	vosrode lijnbladroller / <i>Phiaris palustrana</i>						1	1
5	andoornkokermot / <i>Coleophora lineolea</i>					1		1
6	bruine mospalpmot / <i>Bryotropha desertella</i>			1				1
7	dennenoogbladroller / <i>Epinotia rubiginosana</i>						1	1
8	duingrasmot / <i>Thisanotia chrysonuchella</i>					1		1
9	geel kijkgaatje / <i>Monopis obviella</i>					1		1
10	gevorkte mot / <i>Schreckensteinia festaliella</i>					1		1
11	gewone dennenknoptomot / <i>Pseudococcyx turionella</i>			1				1
12	bruine dennenknoptomot / <i>Pseudococcyx posticana</i>			1				1
13	grijze grasmineermot / <i>Elachista humilis</i>			1				1
14	grijze marmarbladroller / <i>Apotomis semifasciana</i>			1				1
15	grijze populierenbladroller / <i>Gypsonoma nitidulana</i>			1				1
16	grote populierenbladroller / <i>Pseudosciophila branderiana</i>			1				1
17	kamperfoelievouwmot / <i>Phyllonorycter emberizaepenella</i>					1		1
18	kleine sparappelboorder / <i>Dioryctria simplicella</i>					1		1
19	kleine zwartwitmot / <i>Ethmia quadrillella</i>			1				1
20	loodgrijze haakpalpmot / <i>Gelechia turpella</i>			1				1
21	meidoornzebramot / <i>Parornix anglicella</i>					1		1
22	melkwit knoopvlekje / <i>Eucosma lacteana</i>			1				1
23	morgenroodbladroller / <i>Pammene aurita</i>	1						1
24	oosterse schone / <i>Eratophyes amasiella</i>					1		1
25	poetmot / <i>Stathmopoda pedella</i>					1		1
26	populierenzwergbladroller / <i>Pammene populana</i>			1				1
27	preimot / <i>Acrolepiopsis assectella</i>					1		1
28	puntvleugelpalpmot / <i>Brachmia blandella</i>			1				1
29	rietpalpmot / <i>Helcystogramma rufescens</i>			1				1
30	rode heidelichtmot / <i>Selagia spadicella</i>			1				1
31	roodbruine lijnbladroller / <i>Celypha rivulana</i>						1	1
32	schorsboorder / <i>Enarmonia formosana</i>					1		1
33	streepbandmot / <i>Isophrictis striatella</i>			1				1
34	tweevlekoogbladroller / <i>Epinotia trigonella</i>			1				1
35	vijfvleekspaanerdmot / <i>Hypatopa binotella</i>			1				1
36	wilgenoogbladroller / <i>Epinotia subocellana</i>			1				1
37	witte berkenstelmtot / <i>Caloptilia populetorum</i>			1				1
38	wormkruidkokermot / <i>Coleophora tanacetii</i>		1					1
39	zandkroeskopje / <i>Infurcitinea ignicomella</i>						1	1
40	zammenmot / <i>Triaxomera parasitella</i>					1		1
41	zwartbruine vlakjesmot / <i>Catoptria verellus</i>			1				1
42	zwartvleekgranietmot / <i>Eudonia delunella</i>					1		1
43	Italiaanse kaneelsikkelmot (<i>Metalampra italica</i>)						1	1
Eindtotaal		1	2	21	2	13	4	43

Tabel 1: Overzicht van in 2014 voor Drenthe nieuwe nachtvlindersoorten.

Het totaal aantal soorten dat sinds 2007 voor Drenthe is gemeld komt daarmee op 1157 soorten (611 macro en 546 micro). Tabel 1 toont welke soorten dit jaar voor het eerst in Drenthe zijn gezien, door wie en in welke aantallen. Daarbij waren maar drie macro's. De groei bij de micro-soorten is er nog niet uit: maar liefst 43 nieuwelingen er weer bij!

Redactie:

Ate Dijkstra (Eindredactie)

Ben Hoentjen (Eindredactie)

Haijo Noorman (Opmaak)

Contact: secretaris@vlinderwerkgroepdrenthe.nl

Overdaad schaadt. Minko van der Veen

Regelmatig wordt me de vraag gesteld "hoe gaat het met de vlinders?". Ik probeer dan eerst duidelijk te maken dat zoiets als 'de dagvlinder' niet bestaat, dat het beeld voor de verschillende soorten vlinders sterk verschilt, en ook, dat de ene plek de andere niet is. Ik had natuurlijk kunnen antwoorden met "gelukkig zijn er soorten waarmee het niet slecht gaat". Nog liever had ik op deze 'open' vraag volmondig en duidelijk 'goed' willen zeggen, maar helaas, zo simpel is het niet. Tijd voor een genuanceerd antwoord, want zo ligt het toch wel: genuanceerd en complex.

'Grasvlinders'

Ik ga niet in op de ontwikkelingen bij alle dagvlinders in Drenthe, maar beperk me tot een groep waarvan de rupsen voor hun eten zijn aangewezen op (diverse soorten) grassen, in het vervolg 'grasvlinders' genoemd. Waarom specifiek deze groep? Dat heeft alles te maken met de groeiomstandigheden van die grassen. Al vele jarenlang daalt er een overmaat aan stikstof op die grassen neer en ook de bodem is ervan doordrongen. De 'leveranciers' van die stikstof zijn verkeer, industrie en, vooral voor Drenthe bepalend, landbouw. Hoewel er de laatste jaren sprake is van enige afname van de stikstofdepositie, ze is nog altijd te hoog. Maar zelfs met weinig of geen uitstoot blijft de met stikstof overbemeste bodem waarop de grassen groeien een probleem. Tot welke problemen dat leidt bij de rupsen zullen we later zien.

De rupsen van heel veel soorten dagvlinders eten grassen. Teveel om allemaal de revue te laten passeren en daarom beperk ik me tot deze zes soorten: Bruin en Oranje zandoogje, Koevinkje, Groot dikkopje, Zwartspriddikkopje en Hooibeestje. Vijf hiervan komen volgens de verspreidingsatlas Dagvlinders in

Drenthe (2003) algemeen of zeer algemeen voor. Alleen het Hooibeestje is vrij schaars.

Hun leefgebieden zijn schrale, ruige, kruidenrijke graslanden, bermen en taluds van watergangen. Beschutting in de vorm van hellingen en houtwallen wordt op prijs gesteld, zeker door het Koevinkje en het Oranje zandoogje. Het Hooibeestje voelt zich ook thuis op heideterreinen. Voor de nectarbehoefte van de vlinders zijn o.m. bramen, Vuilboom, Gewone dophei, Struikhei en Akkerdistel in trek. Alle zes soorten zijn over het algemeen honkvast. Dat betekent dat ze maar kleine afstanden afleggen om voedsel te zoeken en eitjes af te zetten.

De vijf algemeen tot zeer algemeen voorkomende soorten vliegen in één generatie van mei tot september. Het Hooibeestje kent twee (elkaar overlappende) generaties en heeft een wat langere vliegtijd, van eind april tot in september.

Welke grassoorten zijn zoal in trek om de eitjes op af te zetten? Voor alle soorten geldt dat de rupsen zich niet tot één grassoort of grassenfamilie beperken: ze zijn oligofaag. De rupsen hebben o.m. Gewoon struisgras, Grote vossenstaart, Kropaar, Kweek, Rood zwenkgras en Timoteegras op het menu staan. Dit zijn allemaal zeer algemene grassoorten. Een tekort aan voedselplanten zal zich dan ook niet snel voordoen. Omdat er zoveel geschikte voedselplanten voor de rupsen voorkomen, nemen de vrouwtjes zelfs niet altijd de moeite de eitjes zorgvuldig op de juiste plek op een waardplant af te zetten. Soms zie je dat ze de eitjes simpel in de vlucht boven de vegetatie dropen! Met uitzondering van de eitjes van het Zwartspriddikkopje, die overwinteren, komen de eitjes van de overige vijf soorten twee tot vier weken nadat

- 1 - Koevinkje (foto Minko van der Veen)
- 2 - Oranje zandoogjes (foto Minko van der Veen)
- 3 - Hooibeestje (foto Minko van der Veen)

1

2

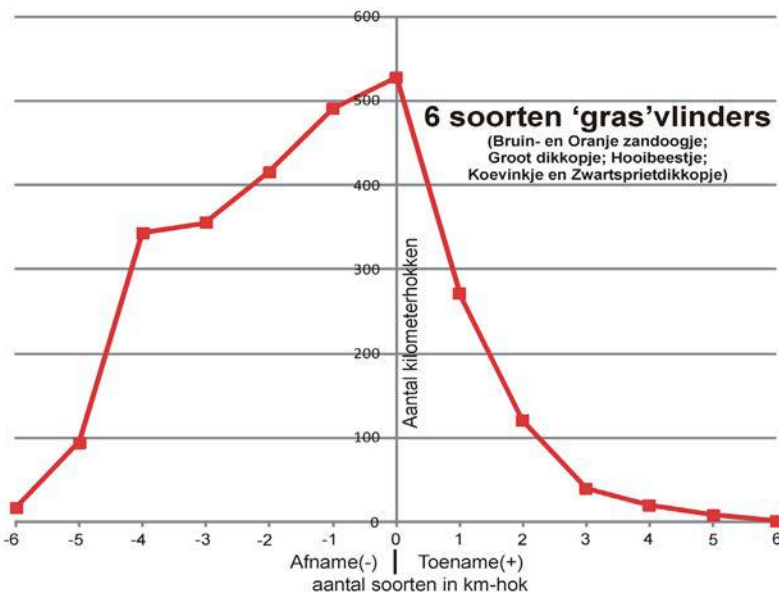

3

ze gelegd zijn uit. Het rupsje, dat meteen begint te eten, groeit voor de invallende winter nog onvoldoende om te verpoppen. Ze overwintert als halfvolwassen rups laag in de vegetatie boven de grond. Dat betekent niet dat ze maandenlang passief zijn. Als de temperatuur tijdelijk wat hoger is worden ze weer actief. Ooit zag ik op een winterwandeling een rups vanaf het ijs van een bevroren plas het pad oversteken. Pas wanneer de voorjaarszon in maart weer meer kracht krijgt, zal de rups weer echt in actie komen. Ook de eitjes van het Zwartsprietdikkopje komen dan uit. Kou en ook vorst deren de rups niet. Wanneer na een relatief warme start van het voorjaar de temperatuur toch weer voor langere tijd sterk daalt, kan dat echter heel nadelig voor de rupsen uitpakken. Een grote sterfte kan het gevolg zijn. Maar ook wanneer de vorst na eind maart geen roet meer in het eten gooit, ziet de toekomst er tegenwoordig voor de halfvolwassen rups niet goed meer uit. En daar pikken we de draad van ons stikstofverhaal weer op.

Microklimaat

De grote beschikbaarheid van stikstof in de vegetatie en in de bodem heeft een veelvoud van (complexe) effecten. Door de overmaat aan stikstof ontwikkelt de vegetatie zich sneller en rijker (meer biomassa) en op den duur krijgen de stikstofminnende soorten de over-

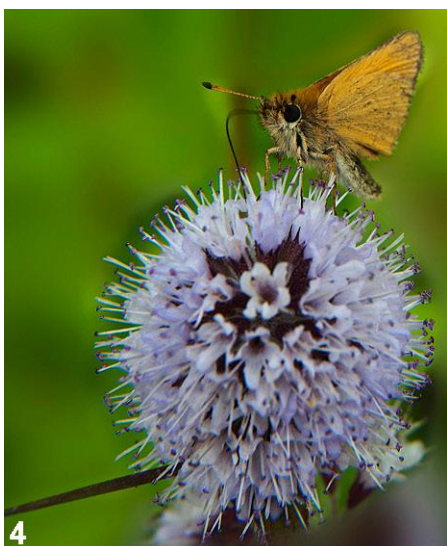

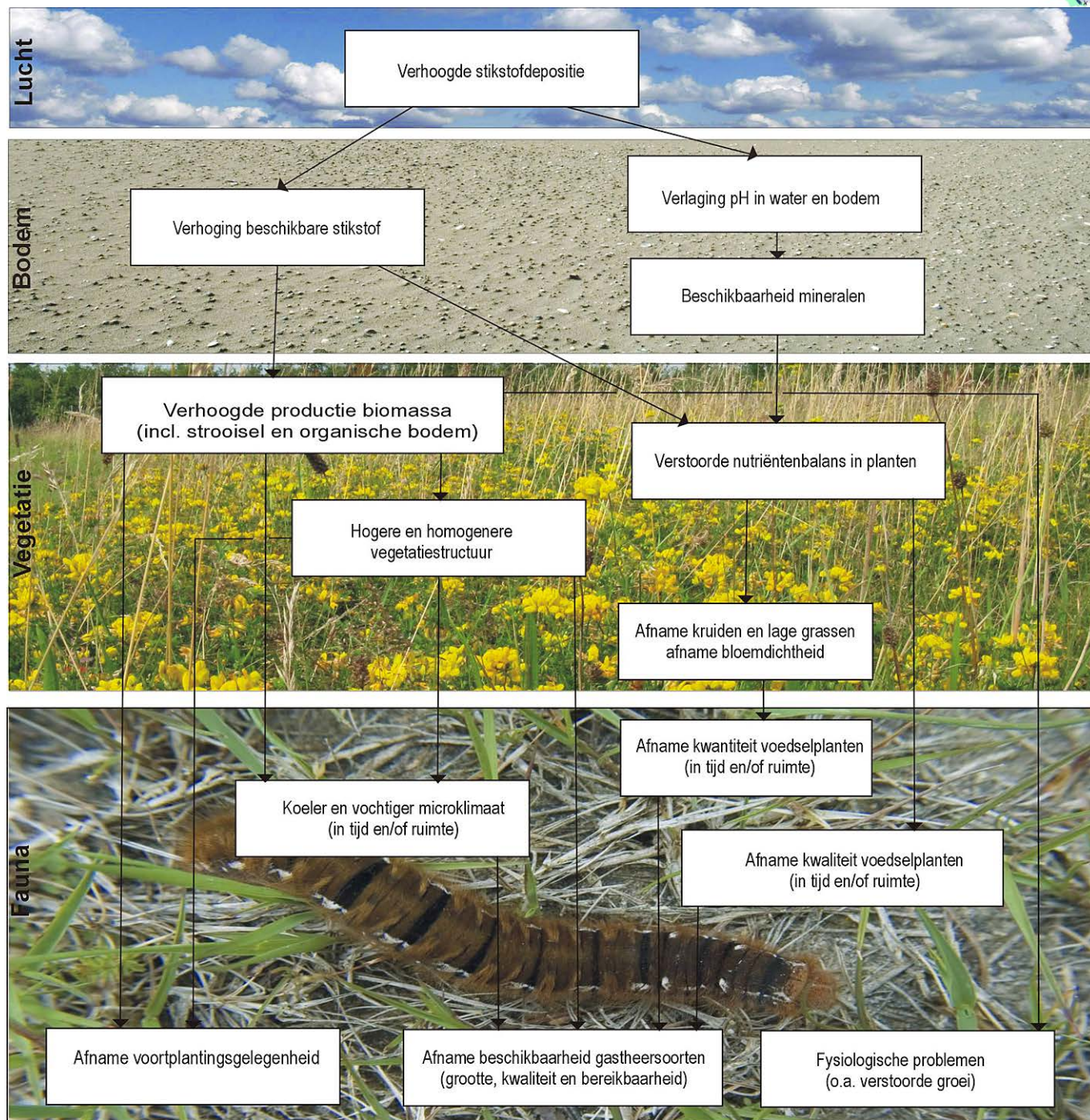
Figuur 2: Verandering in het aantal km-hokken voor zes grasvlindersoorten in Drenthe in de periode 2006-2013 ten opzichte van de periode 1990-2001 (Dijkstra e.a., 2003)

hand ten koste van de andere soorten. Het grasland wordt minder kruidenrijk. Het aantal plekken met geen of lage begroeiing vermindert, waardoor er steeds vroeger in het voorjaar geen of nauwelijks meer kale plekken voor de rupsen zijn om snel in de zon snel op te warmen. Pas bij een lichaamstemperatuur van boven de 30 graden zijn de rupsen in staat te eten. De hogere en dichtere vegetatie zorgt er bovendien voor dat het aan de

grond vochtiger wordt. In de winter liggen dan schimmelinfecties op de loer, die grote sterfte onder rupsen kan veroorzaken. Het microklimaat aan de grond zal, juist wanneer de zon gaat schijnen, kouder zijn dan de omgeving omdat de aan de grond optredende verdamping een sterk koelend effect heeft. De rups zal in het voorjaar later en minder vaak momenten treffen waarop gegeten kan worden en dus zal ze langzamer groeien. Een langere periode als rups doet de kans op ziektes, maar ook op predatie toenemen. En dan het eten zelf: wat doet de overmaat aan stikstof met de voedselkwaliteit van de waardplanten? Oppervlakkig

- 4 - Zwartsprietdikkopje (foto Minko van der Veen)
- 5 - Bruin zandoogje (man) (foto Minko van der Veen)
- 6 - Groot dikkopje (foto Minko van der Veen)

Figuur 1: Vereenvoudigd schema uitwerking stikstofdepositie op (o.m.) dagvlinders waarvan de rupsen fourageren op grassen. Vrijwel alle effecten werken indirect door via veranderingen in bodem, vegetatie en strooisel.

(Bron: De effecten van stikstofdepositie op de structuur en het functioneren van ecosystemen (Bobbink, R., D. Bal, H.F. van Dobben, A.J.M. Jansen, M. Nijssen, H. Siepel, J.H.J. Schamminee, N.A.C. Smits & W. de Vries)

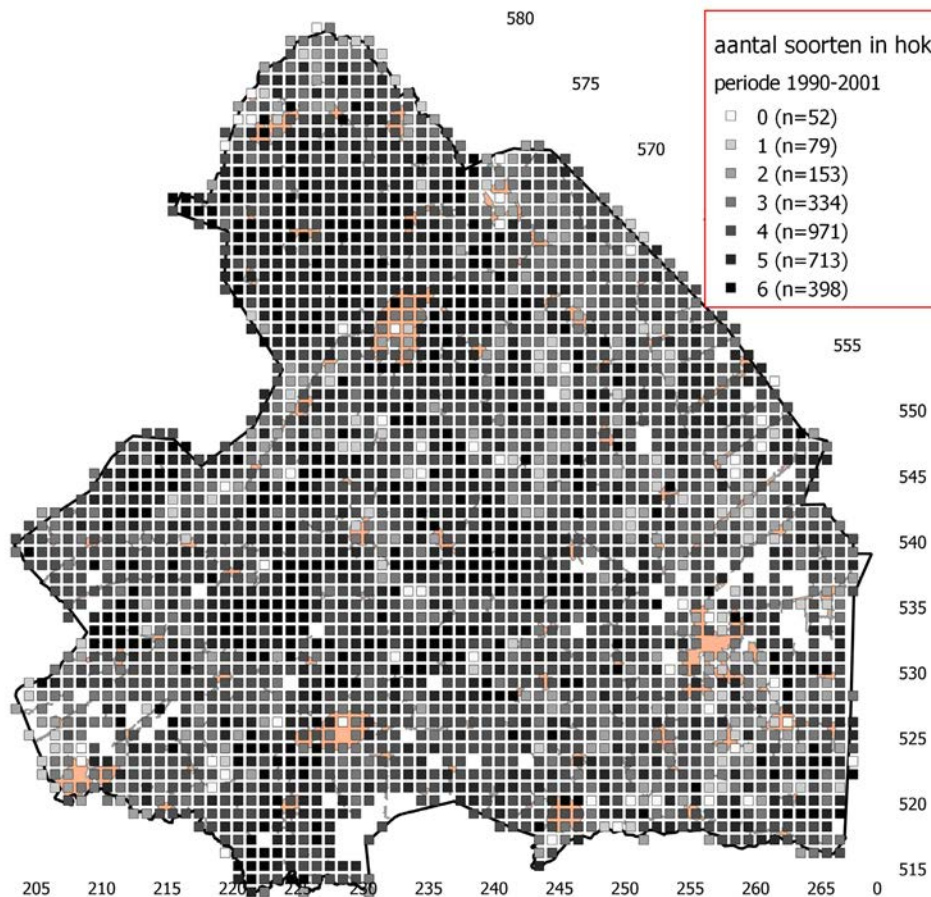
bekeken mag de waardplant er goed uit zien, maar hoe zit het met de samenstelling van de verschillende stoffen in de plant? Bekend is dat een overmaat aan stikstof de mineraalhuishouding in de bodem beïnvloedt, waarbij zandgronden, die ook veel in Drenthe voorkomen, nog eens extra gevoelig zijn. Het lijkt aannemelijk dat een verschuiving in de mineralensamenstelling leidt tot een verandering in de nutriënten-

balans in de waardplanten, die nadelig uitpakt voor de rupsen. Een verhoogde sterfte in het rups- of latere popstadium is het gevolg. De rupsen die het uiteindelijk wel tot vlinder weten te brengen ondervinden ook dan nog de nadelige effecten van de stikstofovermaat. Doordat de kruiden in een grazige begroeiing achteruitgaan, zal het ook minder bloemrijk zijn en dus zal het aanbod van nectar en pollen teruglopen. Hierdoor

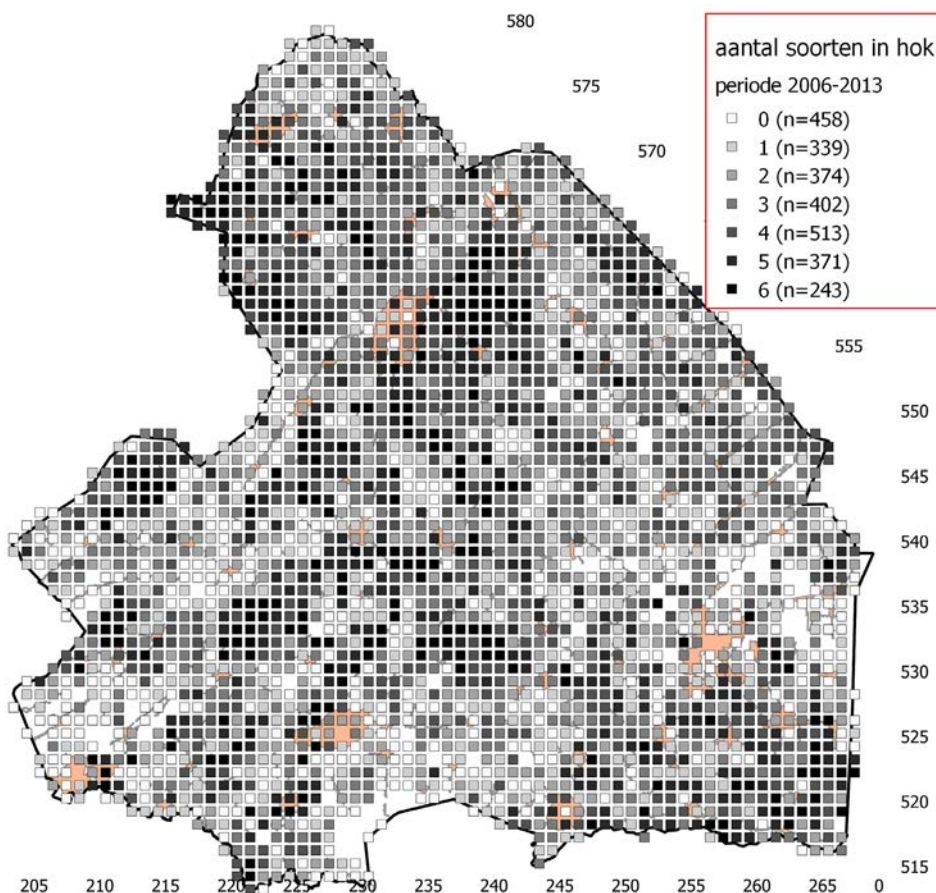
verliest zo'n gebied ook voor volwassen vlinders zijn aantrekkingskracht. In figuur 1 op pagina 16 is dit proces nog eens overzichtelijk weergegeven.

Ook in Drenthe?

Zijn de bovengenoemde effecten ook terug te zien in veranderingen in het voorkomen van de zes grasvlindersoorten in Drenthe? Om daarover een uitspraak te kunnen doen is, per kilometerhok (km-hok), het voorkomen van deze zes soorten voor de periode 2006-2013 en voor de periode 1990-2001 (Dijkstra e.a., 2003) bepaald. In totaal gaat het om 2700 kilometerhokken (km-hokken). Uit figuur 2 (boven midden pagina's 14/15) blijkt dat in ruim 500 km-hokken het aantal soorten gelijk is gebleven. De tendens is echter over-

boven figuur 3: Voorkomen van zes grasvlindersoorten (zie tekst) in de periode 1990-2001

links figuur 4: Voorkomen van zes grasvlindersoorten (zie tekst) in de periode 2006-2013

duidelijk negatief: het aantal km-hokken met een afname van de zes soorten 'grasvlinders' is veel groter dan het aantal km-hokken met een toename. In harde cijfers: tegenover 1713 hokken met teruggang staan maar 460 met groei in aantal soorten. Van de in totaal 2700 km-hokken zijn er 527 waarin het aantal soorten bij deze vergelijking betrokken grasvlinders gelijk is gebleven. Met behulp van twee kaartjes (figuur 3 en 4) is in beeld

gebracht waar in Drenthe zich deze veranderingen voordoen. Voor elk km-hok is voor de zes grassoorten voor beide perioden vastgesteld hoeveel soorten er zijn waargenomen. Hokken met 0 soorten zijn wit afgebeeld en met 6 zwart. Met oplopende grijs tinten zijn de hokken met 1 t/m 6 soorten weergegeven. Net als voor figuur 1 zijn ook hier alleen km-hokken meegenomen die in beide perioden tenminste eenmaal zijn bezocht (2700 van de in totaal 2830 km-hokken die Drenthe telt).

Wanneer we de twee kaartjes met elkaar vergelijken zien we direct dat het beeld van de periode 2006-2013 veel meer lichte plekken (dus hokken met minder van de 6 grasvlindersoorten) laat zien dan dat van de periode 1990-2001. Op heel veel plekken kleurt Drenthe nu opvallend lichter dan voorheen.

Ik ben er ondertussen wel van overtuigd, dat we hier te maken hebben met de negatieve effecten van een overmaat aan stikstof in de bodem en in de waardplanten van de rups.

Een andere uitgesproken 'grasvlinder' is de Argusvlinder. Deze oorspronkelijk algemene vlindersoort is anno 2014 nagenoeg uit Drenthe verdwenen. Ik hoop dat we van de hier besproken zes grasvlinders nog lang kunnen genieten. Dat ze de komende jaren steeds schaarser zullen worden staat buiten kijf.

Literatuur.

Bobbink, R., D. Bal, H.F. van Dobben, A.J.M. Jansen, M. Nijssen, H. Sipel, J.H.J. Schaminée, N.A.C. Smits & W. de Vries (2014): De effecten van stikstofdepositie op de structuur en het functioneren van ecosystemen. In: Herstelstrategieën stikstofgevoelige habitats. Ecologische onderbouwing van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS). Alterra Wageningen UR & Programmadirectie Natura 2000 van het Ministerie van Economische zaken.

Dijkstra, A.C.J., J. de Vries & B.J. Hoentjen (2003): Dagvlinders in Drenthe. Voorkomen en verspreiding 1990-2001. Uitgeverij PubliQue, Emmen.

Aan het werk voor dagvlinders Wilfred Alblas

Tussen Rolde en Nijlande ligt op de es een klein gebiedje (7 hectare) van Staatsbosbeheer. Het omvat twee veentjes (waarvan er één volledig is verbost), restanten van oude houtwallen, een ruilverkavelingsbos en een drietal graslanden. Toen ik er een aantal jaren geleden rondstruinde viel me de vlinderrijkdom op, maar ook de verregaande verruiging. Er fladderden volop vlinders, maar aan de hoeveelheid opgeschoten essen, elzen, eiken en hazelaars was duidelijk te zien dat dit een tijdelijke situatie was. Een prachtig beschut gelegen grasland was op weg bos te worden....

Omdat de goede potentie voor algemene dagvlindersoorten ervan af droop, hebben we met vrijwilligers in overleg met Staatsbosbeheer het beheer weer opgepakt. Afgesproken werd het beheer vooral te richten op het verbeteren van de structuur met het oog op insecten, in het bijzonder dagvlinders. Alle opslag werd met de schop uitgestoken, en Staatsbosbeheer hervatte het maaien en afvoeren. Daarbij werden solitaire hazelaars, eiken en vuilbomen gespaard. Aan de randen werden mooie bochten gemaaid waar-

Het natuurterreintje na verwijderen bosopslag (foto: Wilfred Alblas)

door een golvende overgang van gras naar braamstruweel ontstond. Het maaien gebeurt gefaseerd: jaarlijks blijft 10% van de vegetatie staan. Ook werd een keiharde hoogopgaande bosrand van het ruilverkavelingsbos 10 meter teruggezet, waardoor weer een extra luwe plek met opkomende mei- en sleedoorns ontstond. Voor de bezoekers werd een bankje geplaatst om rustig van het uitzicht te genieten. En van de Gehakelde aurelia's, Landkaartjes en Eikenpages die daar in de buurt vliegen, natuurlijk. Wie op een voorjaars- of zomerdag op weg gaat naar

Denkt u aan onze
Voorjaarsbijeenkomst

20 april 2015, aanvang 19:30 uur
in "de Klipper" te Zwiggelte

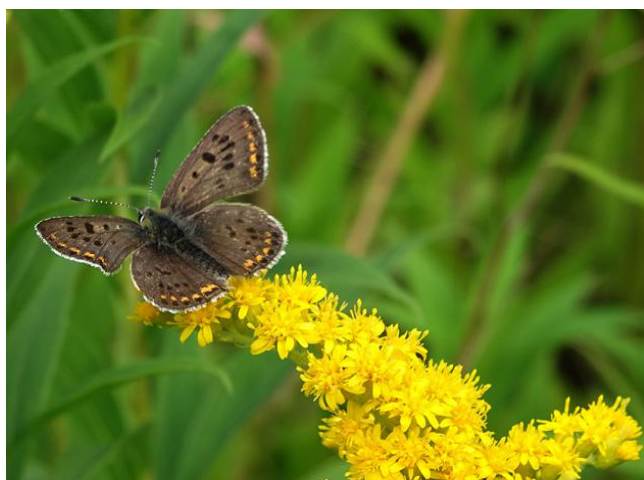
(zie ook de agenda op pagina 2)

de Nijlanderesch kan het haast niet ontgaan dat het op de es altijd waait. Eenmaal in de luwte van het

Bloeiende zoom met Sleedoorn en Meidoorn (foto: Wilfred Alblas)

bosje aangekomen lijkt het er wel 5 graden warmer en ziet het er uit als een insectenparadijs. Vroeg in het jaar bloeien wilg en Hazelaar, snel gevolgd door Sleedoorn en meidoorns. In het grasland volgen Pinksterbloem, Rolklover, Jakobskruid en Stijve ogen-troost elkaar op. Rijke braamstruwelen en Vuilboom zorgen voor een goede stroom nectar. Maar levert dit gevarieerde landschap met aangepast beheer nu ook extra vlinders op? Ik heb geen systematisch onderzoek gedaan na een zorgvuldige nul-

Bruine vuurvlinder (mannetje) (foto: Wilfred Alblas)

meting, dus wetenschappelijk onderbouwd kan ik er weinig over zeggen. Wel kom ik er vaak, en op ieder moment is deze plek te vergelijken met de omgeving. Op basis daarvan durf ik de stelling wel aan dat beheren werkt: 50 Koevinkjes, 65 Zwartsrietdikkopjes of 35 Bruin zandooogjes zie je niet overal op een halve

hectare grasland. Even schudden aan een Vuilboom levert menig Eikenpage op en zowel de voor- als de najaarsgeneratie van de Bruine vuurvlinder zijn op alle graslandjes aan te treffen (Figuur 1). Het Bont zandooogje voelt zich erg thuis in de halfschaduw van de paden, terwijl de Landkaartjes op spectaculaire wijze hun territorium bewaken. Ook incidentele zwervers duiken op zoals Heideblauwtje, Groentje en Oranje luzernevlinder.

Toch zijn er ook tegenvallers, of zo je wilt verbeterpunten. Terwijl het gebied er uit ziet als het walhalla voor het Groot dikkopje, is dat nog een vrij schaarse verschijning. Ook de Icarusblauwtjes zie ik elders wel meer. Het grasland lijkt daarvoor nog te ruig. Ook het Oranje zandooogje doet het slecht, maar dat lijkt me een algemeen Drents probleem. Al met al zijn de afgelopen paar jaar in dit gebiedje 26 soorten

Figuur 1: Waarnemingen van de Bruine vuurvlinder in het met hulp van vrijwilligers beheerde natuurterreintje van Staatsbosbeheer op de Nijlanderesch.

dagvlinders aangetroffen.

Overigens is het terrein ook voor andere soortgroepen de moeite waard. Klaas van Haeringen vond 24 soorten libellen, ikzelf 91 territoria van 26 soorten broedvogels, terwijl Roeland Enzlin al 200 soorten paddenstoelen aantrof!

Al met al is het zeer de moeite waard aan de slag te gaan met vlindervriendelijk beheer. Het is erg stimulerend als de beheerder – in dit geval boswachter Jantinus Dokter van Staatsbosbeheer – daarvoor ruimte geeft en meewerkt. Steeds vaker helpen bewoners uit het nabij gelegen Nijlande mee met de werkzaamheden, waardoor de betrokkenheid bij hun woonomgeving is toegenomen. Wellicht zien andere vlinderaars van onze vlinderwerkgroep bij hun in de buurt ook dit soort kansen. Ik zou zeggen: grijp ze, we zijn een vlinderwerkgroep nietwaar?

Vlinderkerkhof Minko van der Veen

In veel culturen staat de vlinder symbool voor onder meer verandering, vreugde en kleur. Voor velen is de vlinder echter vooral het symbool van de kortstondigheid van het leven op aarde. Met dat laatste aspect werd ik, al een tijdje geleden, in het Bunnerveen op een wel heel bijzondere manier geconfronteerd.

Heideblauwtjes laten zich in de ochtendzon opwarmen aan Pijpenstrootje-stengels op het Bunnerveen (foto Minko van der Veen)

Gebogen over een open kale plek in de dopheivegetatie, begroeid met Kleine zonnedauw, telde ik al snel 25 dode Heideblauwtjes. Ze hadden geen kans gezien om te ontsnappen aan de dodelijk kleverige tentakels van dit insecten etende plantje. Mogelijk jong en nog onervaren waren ze gevallen voor de bedrieglijke glinstering van de druppels op de bladeren van Kleine zonnedauw die ze blijkbaar voor een onschuldig energiedrankje hielden. Opvallend was het hoge percentage mannetjes dat de verleiding niet kon weerstaan.

De middag daarvoor was ik ook al in het Bunnerveen geweest. Toen vlogen er grote aantallen Heideblauwtjes en had ik het 'kerkhof' nog niet ontdekt. Een poging hun aantal te

tellen had ik al snel opgegeven. Het waren er simpelweg te veel. Toch wilde ik bij benadering weten hoeveel het er waren. Op een groot aantal plaatsen heb ik toen een vierkant van 4 bij 4 meter afgepast en daarbinnen het aantal Heideblauwtjes geteld. De aantallen per vierkant lagen tussen de 10 en 32. Bij een 'voorzichtige' schatting van 5 vlinders per 16 m² kom je dan voor het terreindeel waar Heideblauwtjes vlogen uit op maar liefst 15.000 exemplaren!

De reden waarom ik de ochtend daarna opnieuw naar het Bunnerveen ging was om eens te zien hoeveel Heideblauwtjes ik nog zou aantreffen in de pollen Pijpenstrootje, waarin ze de nacht doorbrengen. Op veel plekken waren ze al bezig omhoog te kruipen om zich in het vroege zonlicht op te warmen. In heel wat pollen telde ik er al gauw een tiental, met uitschieters naar wel 25 exemplaren. Pas op de terugweg stootte ik op 'het kerkhof'. De heide is een extreem voedselarme biotoop en dus moeten alle mogelijkheden om de weinige voedingsstoffen uit de bodem nog wat aan te vullen, worden aangegrepen. Dat doet Kleine zonnedauw door insecten uit de lucht te plukken om zo toch wat extra kalium, stikstof en fosfor bij elkaar te sprokkelen voor een net wat meer dan karig bestaan. En ach, zeg nou zelf, wat maken die 25 stuks nou uit op de vele duizenden Heideblauwtjes die er rond vlogen. Van harte gegund toch?

Heideblauwtjes in de dodelijk kleverige tentakels van de Kleine zonnedauw (foto Minko van der Veen).